

ara és demà

Debat sobre el futur
de l'educació a Catalunya

Ponència 1

Els pilars del sistema educatiu

Lluís Font, president del Consell Escolar de Catalunya i professor titular d'història del pensament contemporani a la Universitat Ramon Llull

Introducció

En els darrers cent anys, a Catalunya hi ha hagut tres grans moments d'ebullició de l'ecosistema educatiu. Podem ubicar el primer en temps de la Mancomunitat i de la Segona República. Prat de la Riba, Campalans, Martorell, Galí, Ainaud, Vergés, la mútua escolar Blanquerna, les escoles del Bosc i del Mar i el Consell de l'Escola Nova Unificada són noms de persones i institucions emblemàtiques d'una època de profunda renovació, sota la inspiració dels corrents pedagògics de l'escola nova. Malgrat la desídia de la monarquia d'Alfons XIII i el fre de la dictadura de Primo de Rivera, iniciatives públiques i privades convergiren en la voluntat de crear nous equipaments escolars i de posar al dia les metodologies didàctiques. Montessori, Decroly i Dewey exerciren una forta influència i un mestratge intel·lectual sobre una generació d'educadors. Durant la Segona República es produí la plena eclosió d'aquest moviment. El final de la Guerra Civil el tallà de soca-rel.

Els anys seixanta un seguit de mestres i professors inquiets aprofitaren les esclertes que el règim franquista deixava per empeltar les aules d'empremta innovadora i de catalanitat. Alguns fundaren escoles, d'altres renovaren les ja existents, públiques i privades, amb la intenció compartida d'oferir a les famílies una alternativa al *florido pensil* que imperava llavors. Molts d'ells s'agruparen a l'Associació Rosa Sensat. Mata, Benejam, Darder, Triadú, Codina, Cots, Rúbies, Costa i Llobera, Talitha, Thau i Sant Gregori són algunes de les persones i institucions del segon moment de renovació. D'altra banda, el Concili del Vaticà II significà un contrapunt al *nacionalcatolicisme* i obrí les portes a una escola religiosa amb sensibilitat social i de país. Tot plegat constitueix la baula que connecta l'obra de la Mancomunitat i el Patronat Escolar de Barcelona amb la situació actual. Posen les bases d'un ecosistema educatiu, ja en plena democràcia, capaç d'impulsar la immersió lingüística a partir dels anys vuitanta i d'acollir l'allau de nous nens la darrera dècada. I tot amb la convicció d'estar reconstruint el país des de l'escola, una expressió de clara ressonància noucentista de la qual els alumnes d'aquella època podem donar-ne fe.

El tercer moment d'ebullició no té una data d'inici ben definida. És més un continuïum del segon. Assumits els dos grans reptes abans descrits, en què l'escola catalana ha mantingut unit el país i ha evitat la fractura social, i per tant l'aparició d'un *lepenisme* autòcton, s'ha imposat el convenciment entre la comunitat educativa que cal un *aggiornamento* en la manera d'ensenyar i aprendre. En paral·lel, el constructivisme ha preparat el camí del canvi metodològic, amb l'impacte que té la LOGSE. Per una altra part, l'aparició d'Internet i l'eclosió dels mitjans de comunicació, la globalització econòmica i política, la cultura postmoderna i les descobertes en el camp de la neuropsicologia i de la lingüística, entre altres factors, han creat un entorn diferent en què escenificar l'acte educatiu. Els infants i els joves són fills i filles dels seus progenitors, deixebles dels seus mestres, però també reflecteixen en llur tarannà les influències i els estímuls que reben i amb què conviuen. Conscients d'aquesta realitat, molts mestres i professors han maldat per donar-hi resposta a les aules. Els moviments de renovació pedagògica i diverses xarxes de centres educatius innovadors, promogudes per l'Administració o d'iniciativa social, ho han fet des de la cooperació, amb el benentès que es tracta d'una tasca col·lectiva que cal afrontar i de la qual s'han de compartir les descobertes més significatives.

Immersos en aquesta dinàmica de renovació, arriba l'*Ara és demà*. Té l'objectiu de propiciar una reflexió lúcida i plural que ens ofereixi un nord, en un context de complexitat amb múltiples variables en joc. Un debat sobre el futur reclama pensar a fons els pilars de l'educació, i les polítiques que els fan realitat en un entorn que canvia. El paradigma inclusiu, l'equitat, el plurilingüisme i una concepció sistèmica d'ensenyar i d'aprendre constitueixen, ara com ara, el pal de paller del nostre sistema educatiu. Així, la qualitat es troba reflectida en el trípede que representen l'èxit educatiu, la igualtat d'oportunitats i la solidesa dels vincles socials. El principal actiu de Catalunya són les persones. Set milions i mig de ciutadans, de

procedència diversa i units per la voluntat de construir cada dia un país millor. Per fer-ho possible, cal posar en valor el talent de cadascú. Aquí rau la importància de l'educació. Durant la infància i la joventut, però també al llarg de la vida. Formar-se per explotar les pròpies capacitats i afaïonar un projecte singular de vida; formar-se per actualitzar les competències professionals i millorar l'ocupabilitat; formar-se per ampliar horitzons i per conrear les aficions. I fer-ho des de la convicció que l'educació és el gran tresor d'una societat avançada que valora el benestar de la gent i promou l'excel·lència, al servei del progrés col·lectiu.

Catalunya té una llarga tradició d'iniciativa social. Potser pel fet de ser una nació sense estat, el seu *ethos* està molt allunyat de la concepció orteguiana de com vertebrar un país. Des dels ateneus populars fins als cors de Clavé, passant per les entitats empresarials, culturals, excursionistes, sanitàries, sindicals i esportives, han contribuït a articular Catalunya i a preservar-ne la identitat col·lectiva. Tot l'espectre ideològic ha estat representat a la societat civil. El món educatiu no n'és una excepció. Al costat de l'escola pública, formant part del mateix Servei d'Educació de Catalunya, institucions diverses i amb esperit de servei han creat escoles privades, moltes de les quals concertades. Hi ha cooperatives de mestres i de mares i pares, associacions i congregacions religioses, fundacions de caràcter social i cultural i entitats filantròpiques. Tot un ventall de projectes amb identitat pròpia que reflecteix l'esperit emprenedor del país. La seva existència constitueix una riquesa col·lectiva, en consonància amb el que ha estat el tarannà del nostre poble.

Equitat

L'educació d'un país resulta més o menys equitativa d'acord amb la seva capacitat de fer efectiva la igualtat d'oportunitats de tots els alumnes, independentment de les circumstàncies de caràcter socioeconòmic i cultural que concorren en cada cas. Això s'aconsegueix quan un sistema educatiu està ben dissenyat, funciona correctament i té en compte l'evolució de l'entorn, per adaptar-s'hi sense renunciar a les seves funcions inalienables; en definitiva, quan respon amb eficiència a la missió que té encarregada: garantir l'èxit educatiu de tots els infants i els joves. Aquest èxit és la condició *sine qua non* per fer realitat un projecte personal de vida, el de cadascú, i per contribuir alhora, amb el propi talent, al bé comú. I tot plegat amb la premissa que uns ciutadans formats sota un criteri d'equitat, amb el temps, forjaran una societat compromesa amb el benestar col·lectiu.

El principi d'inclusió del nostre sistema educatiu constitueix una gran aposta en pro de l'equitat. Parlem de dues cares de la mateixa moneda. Les mesures i els suports universals, addicionals i intensius per implementar responen a la voluntat de fer possible la igualtat d'oportunitats, amb independència de la multiplicitat de contextos socioeconòmics i culturals existents. L'evolució de les cultures educatives inclusives cap a una mirada més àmplia, producte de l'acció reflexiva de tants educadors, així ho palesa. Es tradueix en el foment d'una educació personalitzada, atenta i respectuosa amb la polifonia de realitats present en els centres, la qual pretén la inclusió de tothom a la societat. Un propòsit definitori: igualtat en la diversitat, ni desigualtat ni homogeneïtat. Més que centrar-se en les diferències, aquest paradigma educatiu posa l'accent en els valors i en l'estil d'ensenyament-aprenentatge que cal promoure, els quals caracteritzen un model de societat equitativa. Precisament la lluita a favor de l'èxit educatiu rau a desplegar a fons el principi citat. La detecció precoç de les necessitats educatives resulta cabdal per reeixir en els estudis. Abordar-les i tractar-les quan encara són incipients, afavoreix el desenvolupament de les potencialitats dels alumnes.

L'abandonament escolar prematur és un punt feble, malgrat una millora de 13 punts percentuals en set anys que el situa entorn del 18% a Catalunya. Una cultura empresarial emergent, que tendeix a premiar

els resultats a curt termini, i una oferta laboral en determinats sectors de l'activitat productiva, interessats a contractar personal poc qualificat, tenen la seva responsabilitat en el fenomen. El sistema educatiu n'ha d'assumir la pròpia: no ha estat capaç de mantenir en el procés formatiu cohorts senceres de joves de cada edat. El contingent de persones entre 18 i 24 anys que no fan formació ni han cursat estudis postobligatoris, molts dels quals tampoc treballen, engrosseix les files dels mal anomenats *ni-ni*, desafortunat apel·latiu que estigmatitza un col·lectiu de joves i no ajuda a comprendre el fenomen social latent.

L'estudi de la Comissió Europea *Tackling Early Leaving from Education and Training in Europe* (2014) assenyala que la millora dels processos de transició entre etapes educatives és un factor clau en la reducció de l'abandonament escolar prematur. Així, l'existència d'una pluralitat d'ofertes formatives postobligatòries de qualitat i de prestigi social similar esdevé un factor important d'equitat, en la mesura que dona resposta a la diversitat d'interessos i capacitats de l'alumnat. En la varietat d'opcions, cadascú ha de trobar allò que li escau per avançar en la construcció de l'itinerari professional i vital propi. L'orientació educativa esdevé cabdal en aquest moment.

En l'actual ordenament acadèmic, els alumnes que no superen l'educació obligatòria queden desproveïts del requisit necessari per accedir al batxillerat o als cicles formatius de grau mitjà. La integració social i laboral d'aquest col·lectiu ha de ser objecte de mesures específiques que, en forma de noves propostes formatives, els permetin inserir-se de nou al sistema educatiu o iniciar la vida laboral amb una qualificació acreditable. Aquesta funció ha estat tradicionalment realitzada per una seqüència d'accions formatives que arrenca dels programes de transició al treball (PTT), prossegueix amb els de garantia social (PGS) i els de qualificació professional inicial (PQPI), i arriba fins als actuals de formació i inserció (PFI). Es tracta de programes que inclouen orientació acadèmica i laboral, formació en continguts instrumentals i professionals i pràctiques en centres de treball. Faciliten tant la iniciació laboral en l'àmbit d'una qualificació professional tipificada com el tenir opcions versemblants de reincorporació al sistema educatiu. Els alumnes que superen aquests programes trien majoritàriament continuar la formació professional en cicles de grau mitjà, si bé un percentatge limitat opta per la inserció laboral.

Per una altra part, a partir de l'acord de col·laboració entre el Departament d'Ensenyament i el Servei Públic d'Ocupació de Catalunya (SOC), de 30 d'octubre de 2015, el programa de noves oportunitats es presenta com una altra opció per facilitar la continuïtat formativa dels joves entre 14 i 21 anys en situació de vulnerabilitat. Amb un caràcter experimental, el programa representa una ocasió privilegiada per dissenyar itineraris educatius flexibles que prioritzin l'acompanyament individualitzat dels joves. Té per objectiu incrementar el nombre de joves que continua l'educació postobligatòria i afavorir-ne, així, la inserció laboral. Del període experimental se n'extrauran resultats sobre les metodologies de treball apropiades per a l'atenció a la singularitat d'aquests col·lectius de joves.

Els centres educatius d'especial complexitat, ubicats en entorns socioeconòmics vulnerables, requereixen una atenció específica. En un horitzó de creixent autonomia els equips directius d'aquests centres exerceixen un lideratge pedagògic de caràcter integrador, cabdal per a la consolidació de projectes educatius singulars que donin resposta a les necessitats educatives emergents. Això afaiçona una praxi transformadora de la realitat, en la mesura que es comparteixen reptes i projectes amb les institucions implicades en un mateix context. Les administracions públiques han de ser-hi, en una gestió de proximitat. En el sentit de fer costat i estar atentes a les demandes que sorgeixen, i col·laborar estretament entre aquestes. Les escoles i els instituts, ultra les mesures i suports inherents a l'educació inclusiva, compten actualment amb una major dotació de professorat i de personal complementari, disposen de més recursos econòmics per al funcionament ordinari i tenen unes ràtios inferiors. A més, d'acord amb el decret de provisió de llocs de treball, poden singularitzar perfils professionals, a la recerca de professors amb

unes competències determinades a l'hora de motivar els alumnes i potenciar llur resiliència. L'aposta per l'equitat del sistema reclama revisar periòdicament les variables que determinen el grau de complexitat d'un centre i ajustar a les necessitats reals, sovint canviants, les partides pressupostàries que s'hi destinen. Els resultats de les proves de competències bàsiques, així com els informes de la inspecció educativa, l'autoavaluació dels mateixos docents i de l'equip directiu i altres indicadors específics d'equitat, han de servir per constatar l'impacte del conjunt de mesures implementades en favor de la igualtat d'oportunitats, la qual té un expressió privilegiada en el nivell d'èxit educatiu assolit.

Un dels pilars de les polítiques compensatòries és l'existència d'ajuts i beques, que en l'ensenyament obligatori es gestionen a través de les famílies. Cada curs hi ha d'haver una convocatòria única, que les agrupi totes i en simplifiqui els procediments de sol·licitud. La comunicació de la concessió a les famílies s'ha de fer abans de l'inici del curs escolar. Actualment les modalitats són: suport educatiu per a alumnat amb necessitats educatives específiques, material, transport, menjador, residència, ensenyament, altes capacitats, estades fora del centre en període lectiu, servei d'acollida matinal i extraescolars. La dotació econòmica anual ha de resultar suficient per atendre les necessitats peremptòries i l'oferta de mesures s'ha de poder modular en funció de les evidències que mostren els estudis sobre com afrontar les desigualtats en el sistema educatiu. Correspon a l'Administració la creació d'un marc global i equilibrat de suport a les famílies, el qual ha de tenir en compte el conjunt de les percepcions atorgades per les diverses instàncies públiques. En termes d'eficiència, els ajuts concedits s'haurien de canalitzar a través de l'organisme o entitat que gestiona cada servei. En qualsevol cas, caldrà garantir que estiguin exempts de tributació. Amb una perspectiva de país, el transport escolar s'ha d'integrar en la planificació general de la mobilitat a Catalunya i l'actual beca menjador ha de tenir un format que garanteixi l'alimentació suficient durant tot l'any dels infants i joves que ho necessitin. Per aconseguir-ho, és convenient la implicació dels departaments de la Generalitat amb competències en l'àmbit del benestar de les persones, en els pressupostos dels quals la partida de beques i ajuts ha de tenir un caràcter prioritari. Per una altra part, els ajuts i les beques per a estudiants dels ensenyaments postobligatoris han de tenir un tractament anàleg al vigent a la universitat.

Convé esmentar els ajuts a l'escolarització en el primer cicle d'educació infantil. Els països desenvolupats adopten estratègies diverses al respecte. En tot cas, a Catalunya cal garantir una oferta suficient de places amb finançament públic, d'acord amb les necessitats existents. Les llars d'infants de titularitat municipal, esteses arreu del territori, hi donen resposta. Per facilitar-ne la viabilitat econòmica, el cost de la plaça s'ha de repartir a parts alíquotas entre la família, l'Ajuntament i la Generalitat. A més, s'ha de dotar un fons de beques per a aquelles famílies que no puguin assumir la quantitat que els correspon, parcialment o completa. D'altra banda, el Departament d'Ensenyament està duent a terme una experiència pilot perquè les escoles rurals puguin atendre infants d'1 a 3 anys. L'Ordre ENS/273/2015, de 25 d'agost, estableix el Pla experimental del primer cicle d'educació infantil a l'escola rural. Enguany n'hi ha cinquanta en funcionament. L'objectiu és fer possible el dret de les famílies a escolaritzar els fills prop de la llar. Els ajuntaments poden sol·licitar-ne l'aplicació al municipi si es comprometen a implantar-les.

Quan parlem d'educació, en el fons, ens referim a un ecosistema que va més enllà de l'àmbit estrictament escolar, en què cada element implicat resulta imprescindible per preservar l'homeòstasi del conjunt. L'escola, la família, les entitats de lleure, l'Administració pública, el conjunt d'institucions polítiques, culturals i socioeconòmiques i els mitjans de comunicació han de ser conscients de la responsabilitat que tenen en el camp educatiu, i del rol complementari que han d'exercir en col·laboració mútua. L'escola rural n'és un bon exemple. Durant molts anys ha tingut un protagonisme remarcable en la vida dels pobles petits. Ara esdevé l'eix central d'un ecosistema. Podem descriure l'evolució amb la imatge següent: De "l'escola de les tres pes: petita, de poble i pública [que] és una escola arrelada al territori, que dona vida al municipi, que a vegades n'és el pal de paller i/o dinamitzadora d'una part de la vida que el poble

genera, que aglutina activitats, persones, i, que és motiu de trobada i aprenentatge” (Secretariat de l’Escola Rural) al poble educador. L’escola passa a ser el centre d’una retícula, el node principal d’una xarxa d’institucions i persones que, conjuntament, doten de vida l’educació dels infants d’un entorn concret. Soles o formant una zona escolar rural (ZER), uneixen els agents educatius en un propòsit compartit que supera el marc estrictament escolar. Emprant la tecnologia digital eixamplen l’abast de la xarxa: converteixen el món en el seu ecosistema. I tot al servei de l’èxit educatiu dels infants de les zones rurals i fent efectiva la igualtat d’oportunitats arreu del país.

Els plans educatius d’entorn, implementats a Catalunya des de fa més de deu anys i estesos arreu del territori, materialitzen la concepció de l’educació com a ecosistema. El seu objectiu rau a promoure l’èxit educatiu i l’equitat, tot creant un *ethos* educatiu compartit entre diverses institucions arrelades en un entorn concret. Aquest és el seu tret singular. El document *Els plans educatius d’entorn*, publicat pel Departament d’Ensenyament l’any 2014, diu al respecte: “L’element estratègic clau és aconseguir continuïtat i coherència entre les accions dels diferents agents educatius que operen en un territori, tant si pertanyen a l’educació formal com a la no formal o la informal. La interacció comunitària de tots els agents educatius, socials, econòmics, culturals, artístics, esportius i de lleure és necessària per aconseguir una mateixa direcció entre la dinàmica escolar i l’extraescolar”. Per fer efectiva aquesta connexió: “Cal una xarxa organitzada i el compromís de tots els agents de l’entorn. Els centres educatius s’han d’obrir a l’entorn i l’entorn social ha de prendre més consciència de la tasca educadora dels diferents agents socials. És una nova manera d’entendre el fet educatiu, més enllà dels centres educatius (...). Cal una nova cultura organitzativa, la cultura de l’aprenentatge en xarxa, una cultura que té la xarxa en el nucli de la seva definició i entén l’aprenentatge comunitari com una metodologia per donar resposta als reptes educatius”. De cara al futur, a més d’incrementar el finançament públic dels plans educatius d’entorn, fóra convenient reflexionar en profunditat sobre què comporta i com promoure el treball en xarxa a l’educació del segle XXI. Experiències ben fonamentades teòricament i de llarga trajectòria, com les ciutats educadores i les comunitats d’aprenentatge, esdevenen un referent que cal considerar.

Els centres de formació d’adults, 221 a Catalunya el curs 2015-2016, representen una opció educativa fonamental en el sistema, i sovint poc coneguda. Una oferta de cursos molt àmplia ajuda més de 68.000 persones a desenvolupar competències personals i professionals. D’entre els alumnes, n’hi ha que no han tingut l’oportunitat de rebre una educació formal bàsica; d’altres que només han fet estudis de primària o no han tingut èxit en els ensenyaments obligatoris, i finalment hi ha un tercer grup que necessita millorar algunes habilitats concretes per a la inserció laboral. En la societat del coneixement en què vivim, complexa i canviant, una formació continuada flexible i assequible universalment esdevé un gran actiu. Podem parlar d’equitat perquè ofereix camins de desenvolupament personal per a tothom, sigui quin sigui el punt de partida o el nivell de renda. Una referència especial mereixen els quasi 4.000 alumnes de centres penitenciaris. Un 40% de la població penitenciària està cursant estudis primaris perquè no té el certificat i un 39% més no acredita el títol de graduat en l’ensenyament secundari. El centre de formació d’adults esdevé, així, un element clau per preparar la reinserció social i laboral, ja que contribueix al seu procés de reeducació i rehabilitació.

Els horaris imperants a la societat catalana són actualment objecte de debat. Hi ha un consens ampli a promoure’n la reforma. L’objectiu és fer-los més racionals, a imatge i semblança del que s’estila a molts països europeus. L’ensenyament no ha de quedar al marge d’aquest procés. Tanmateix, hem de tenir en compte que els experiments d’enginyeria social generen, sovint, efectes col·laterals no desitjats. Canviar per decret pràctiques molt assentades suposa un risc. Experiències passades així ho acrediten. La transformació dels hàbits i formes de vida de la ciutadania s’ha d’afrontar gradualment i amb una visió de conjunt. Les empreses, el comerç, les escoles i les famílies han d’avançar al mateix ritme per aquest camí. Un camí que pretén millorar la qualitat de vida de les persones. D’acord amb els especialistes en la ma-

tèria, a l'escola cal estudiar bé la distribució al llarg del dia de les matèries de cada curs, segons el nivell de dificultat i la naturalesa teòrica o pràctica, l'emplaçament dels descansos i dels àpats i l'hora d'inici de finalització de les classes. En el mateix sentit, les famílies han de dimensionar adequadament les activitats extraescolars, per no carregar en excés i fins tard l'agenda diària dels infants i joves. La comunitat educativa ha de vetllar perquè tots els alumnes tinguin opcions de participar-hi, amb independència de quines siguin les situacions personals, socials, econòmiques o familiars.

A Catalunya, la majoria d'instituts fan jornada continuada. Després d'uns anys d'implementació de la mesura, s'hauria d'analitzar l'impacte que té en l'assoliment de les competències bàsiques per part dels alumnes, i valorar com aquest horari permet l'acompliment d'uns hàbits alimentaris i de descans ajustats a les necessitats i els bioritmes dels joves.

La conveniència d'encarregar deures per a casa o no suscita controvèrsia pública i mediàtica. Hi ha diversos elements que cal tenir en compte en la reflexió. En destaquem tres. El primer és el curs en què està matriculat l'alumne. Cal calibrar bé la càrrega i el ritme de treball possibles i desitjables a cada edat. La salut física i mental reclama mantenir en equilibri les diverses dimensions de l'existència humana. El joc, la convivència familiar i dormir suficientment, per exemple, no s'han de menystenir. Les dificultats en l'aprenentatge escolar constitueixen el segon. Un reforç extra, coordinat amb les mesures i suports de caràcter inclusiu i per un temps determinat, pot resultar convenient en alguns casos. La naturalesa dels deures que cal fer, el tercer element, resulta especialment significatiu. Una feina estretament connectada amb el treball escolar pot tenir sentit. Sobretot si prenem en consideració que algunes metodologies qüestionen la divisió clàssica del que pertoca fer a l'escola i a casa (treball per projectes, *flipped class*). En tot cas, el projecte educatiu hauria de definir el plantejament que es fa en el centre educatiu sobre aquest aspecte; el consell escolar podria de ser el marc en què es concretés, tenint en compte les diverses variables que hi intervenen.

Ens hauríem de preguntar, tanmateix, si tots els alumnes tenen les condicions d'entorn apropiades per a fer-los com cal. En aquest sentit, cal reconèixer el paper dels centres oberts, a càrrec d'entitats del tercer sector, que són equipaments integrats en el sistema dels serveis socials d'atenció primària per a infants i adolescents en situació de risc. Realitzen una tasca educativa i preventiva en el temps de lleure, des del vessant de l'educació social, que pretén enfortir-ne el desenvolupament personal. Fóra bo plantejar una col·laboració més estreta entre el sistema educatiu i els serveis socials, per guanyar eficàcia a l'hora de compensar les deficiències socioeducatives i enfortir el desenvolupament integral d'aquests infants i joves especialment vulnerables.

Finalment s'ha de crear un observatori de l'equitat a l'educació, com a espai de recerca i de debat, amb la intenció d'identificar les mancances del sistema i fer propostes per avançar en la igualtat d'oportunitats. S'incorporaran al seu consell assessor experts nacionals i internacionals en la matèria. L'observatori citat establirà convenis amb els grups de recerca universitaris capdavanters, per fer anàlisis sòlides que puguin fonamentar les futures polítiques per desplegar en aquest àmbit cabdal del sistema educatiu. El mateix farà amb les entitats i administracions que impulsin o financin recerques en el camp de l'equitat. La primera iniciativa consistirà a crear un grup d'estudi sobre l'equilibri en la distribució dels alumnes en el procés de matriculació, el qual aplegarà responsables del Departament d'Ensenyament i de les administracions locals amb experts en la matèria. Es prendran en consideració especialment les experiències internacionals reeixides en la lluita contra la guetització de determinats centres educatius. Igualment definirà les variables que cal tenir en compte per mesurar periòdicament l'èxit en termes d'igualtat d'oportunitats del nostre sistema educatiu.

Inclusió

El sistema educatiu de Catalunya ha de tenir un caràcter inclusiu si volem construir societats del coneixement inclusives, tal com proposa el recent document de la Unesco *Repensar l'educació*. D'acord amb la Llei d'educació de Catalunya, la filosofia expressada en l'enunciat “una escola per a tothom” promou la cohesió social. En efecte, qualitat i equitat es conjuguen en aquest principi inspirador de les polítiques educatives. El benestar col·lectiu n'és deutor, en la mesura que l'ensenyament inclusiu és una aposta a favor de la igualtat d'oportunitats, fent possible superar les barreres associades a les condicions personals. També constitueix un gran actiu: crea un entorn d'ensenyament-aprenentatge que desenvolupa al màxim el potencial de cadascú. Catalunya és un país sense gaires recursos naturals, que compta bàsicament amb el talent de la seva gent per afrontar el futur. Precisament aquí rau la importància d'un model comprensiu en educació, el qual fa emergir i posa en valor la riquesa personal de tothom: reconeix i valora la diversitat, se centra en les fortaleses dels alumnes i crea contextos d'aprenentatge rics, flexibles i adaptables.

L'ésser humà té un potencial i unes limitacions, cadascú en la seva proporció, i viu alhora unes circumstàncies i uns contextos socioeconòmics i culturals concrets. Això únicament descriu el punt de partida. Més enllà de determinismes d'ordre genètic o social, clarament antagònics entre ells, sembla evident que la interacció amb els altres incideix sobre el nostre creixement personal en tots els àmbits. En bona part som el que ens fan ser les relacions que establim al llarg de la vida, que ens afaïçonem un tarannà propi, en especial les que mantenim durant l'etapa de formació amb els nostres educadors. Els mestres amb majúscula, com diu el poeta, fan possible que els infants i els joves despleguin llurs capacitats al màxim. L'atenció a la diversitat constitueix un factor clau de l'èxit educatiu, juntament amb la personalització dels aprenentatges. La inclusió ha transformat el fet educatiu. Aquest paradigma empeny el professorat a travar complicitats en el si de la comunitat educativa, que potencien el compromís de les famílies i els altres agents socials, per ajudar els alumnes a créixer en llibertat i forjar un genuí projecte de vida, el propi.

Resulta rellevant el que diu un document del Consell Escolar de Catalunya de 2014: “La personalització educativa basteix l'aprenentatge partint de la diversitat de capacitats cognitives, emocionals i artístiques de l'alumnat, i del seu propi i particular procés d'aprenentatge —en els diversos àmbits on viu i s'educa—, amb la finalitat que assoleixi les competències i els coneixements bàsics, desenvolupi al màxim les seves potencialitats i sigui capaç d'exercir plenament la ciutadania. Aquesta perspectiva representa una evolució dels plantejaments curriculars i organitzatius més tradicionals”. I afegeix: “La personalització de l'aprenentatge es pot entendre com una estratègia sistèmica per millorar el desenvolupament de competències i assolir les destreses que la societat del coneixement exigeix. Reeixir en la personalització requereix aconseguir que l'alumne sigui protagonista del propi procés d'aprenentatge i sigui conscient del desenvolupament progressiu de la seva identitat. Així mateix, comporta augmentar alhora el rendiment acadèmic educatiu i la satisfacció en el treball, i fer més efectiva la participació en la vida del centre per la via d'implicar-se en la presa de decisions sobre l'aprenentatge”.

En aquest sentit, el text remarca que la personalització és una estratègia clau per afavorir l'aprenentatge permanent, al llarg de la vida, i “una part integral de la lluita i de l'esforç compartit per l'èxit escolar i educatiu, ja que entren en acció simultània diferents agents d'aprenentatge que han de ser coherents i cooperar amb el centre educatiu”. Conclou la reflexió analitzant què representa aquest principi i quin impacte pedagògic té: “El concepte de personalització s'incorpora lentament al repertori pedagògic com a instrument per atendre amb èxit l'heterogeneïtat de l'alumnat, que es considera un valor a potenciar. Exigeix superar prejudicis homogeneïtzadors i introduir flexibilitat —un clar exemple contrastat és el treball amb grups de diferents edats a l'escola rural. Atès que no es limita a l'alumnat que pugui presentar dèficits

cognitius i socials, la personalització representa una superació del concepte clàssic d'atenció a la diversitat, que té clares implicacions quant a la reestructuració de les relacions educatives. Avançar en la personalització també contribueix a fer que el sistema educatiu faciliti la integració i el sentit de pertinença i la participació compromesa dels joves a la societat”.

La inclusió duu a la personalització i aquesta, a l'orientació; formen un cercle virtuós, en què el tot és més que la suma de les parts. Diu el text *Documents per a l'organització i la gestió dels centres. Orientació educativa i acció tutorial a l'ESO*, publicat pel Departament d'Ensenyament el 2015: “L'acompanyament personalitzat del procés d'aprenentatge i d'escolarització de l'alumne s'ha de considerar com un eix de la formació. D'acord amb aquest plantejament, els centres han d'implementar estratègies organitzatives dins el projecte educatiu per fer de l'orientació educativa una eina bàsica per atendre la diversitat i la singularitat dels alumnes. Per això, orientar un procés d'escolarització demana una planificació i una coordinació del conjunt de les accions que conformen un centre educatiu, raó per la qual la responsabilitat de l'orientació educativa i de la tutoria és de tot l'equip docent”. I afegeix: “L'equip directiu, en la seva funció organitzativa i pedagògica, ha de liderar la tasca de planificació, coordinació i avaluació de l'orientació educativa i l'acció tutorial. Els professors especialistes de l'orientació educativa han de dinamitzar i assessorar la tasca i la funció orientadora amb l'equip directiu i l'equip de professors”. En el fons, “l'acompanyament d'un alumne reeixit de l'alumne i del grup classe té a veure amb les estratègies a l'aula (de clima, de gestió, de dinàmica) i d'aprenentatge (metodologies, didàctiques, d'avaluació) que els professors i el centre dissenyen per donar resposta a la singularitat de nivells, estils i ritmes d'aprenentatge de la persona”. Val a dir que la coordinació entre etapes resulta cabdal per garantir la continuïtat i la coherència al llarg del procés educatiu.

El tríode d'inclusió, personalització i orientació demana un estil de mestratge conscient del que representa aquesta premissa educativa. No constitueix una moda psicopedagògica més. En el fons remet a una visió antropològica. Una concepció de la condició humana que no fa de la diversitat un problema, sinó que reconeix la singularitat de les persones com un punt de partida sobre el qual desenvolupar l'acció educativa. Això és el resultat d'una evolució en la comprensió del que és esdevenir persona i de quins són els dinamismes que ens fan créixer. La formació inicial ha de desvetllar la sensibilitat i l'empatia dels estudiants universitaris i consolidar, alhora, les competències necessàries per reeixir en aquest camp, entre els candidats per exercir com a futurs mestres i professors. La formació continuada, per la seva banda, ha de donar suport a l'acció reflexiva dels professors en actiu perquè doni resposta, en el seu àmbit d'actuació, als nous reptes que planteja el paradigma inclusiu. Ultra la formació teòrica interdisciplinària, cal potenciar la capacitat d'observar sistemàticament i amb agudesa els alumnes, per detectar-ne les necessitats educatives. També s'han de desenvolupar les habilitats requerides per abordar-les i tractar-les quan encara són incipients. Per una altra part, la voluntat de donar resposta a les necessitats educatives de tots els alumnes fa convenient la presència en els centres educatius de professionals d'altres disciplines, com ara educadors socials o terapeutes.

En consonància amb l'enfocament inclusiu de l'educació, cal emfasitzar el caràcter formatiu de l'avaluació. No fer-ho resultaria contradictori. El temps que s'hi destina ha de servir per impulsar l'alumne en el procés de creixement personal. Amb la combinació d'instruments diversos, uns qualitius i uns altres quantitius, i la consegüent anàlisi compartida entre mestre i alumne sobre l'estat de la qüestió, es reforça el caràcter formatiu de l'avaluació.

D'acord amb aquest esperit, el text *De l'escola inclusiva al sistema inclusiu. Una escola per a tothom, un projecte per a cadascú*, publicat pel Departament d'Ensenyament l'any 2015, assenta les bases del model inclusiu a Catalunya. Afirmar: “L'atenció educativa a tots els alumnes ha d'impregnar la cultura del centre i ha de tenir en compte una perspectiva transversal, que parteix d'un currículum per a tots i d'un

projecte educatiu de centre que planifica unes estratègies metodològiques i organitzatives que garanteixen la participació i l'aprenentatge de tots els alumnes (...) i una perspectiva longitudinal, que preveu tot el recorregut pel sistema educatiu i que garanteix la coherència entre totes les etapes, des de l'educació infantil fins a l'educació postobligatòria, a fi de possibilitar l'assoliment d'una vida de qualitat i uns resultats personals valuosos". D'aquesta premissa es desprèn que "els centres han de planificar les mesures i els suports educatius a partir de l'observació dels progrés dels alumnes i de les seves necessitats, a fi de donar a cadascú la intensitat de suport adequat per millorar-ne el nivell competencial".

Així, "les mesures per a l'atenció educativa són les accions organitzades pels centres destinades a reduir les barreres de l'entorn educatiu que poden obstaculitzar el progrés de tots els alumnes, a prevenir les dificultats d'aprenentatge i a assegurar un millor ajustament entre les capacitats dels alumnes i el context d'aquest aprenentatge. Els suports són els recursos personals, materials i tecnològics i els ajuts contextuals i comunitaris que els centres utilitzen per aconseguir que les mesures planificades siguin efectives i funcionals. Els suports han de fomentar l'autonomia per permetre a l'alumne l'accés al currículum, han d'adaptar-se d'una manera flexible a les seves necessitats i fortaleces i també a les del context, i han de possibilitar la disminució o retirada de la intensitat del suport com a objectiu prioritari".

El document distingeix tres nivells d'actuació complementaris. El primer ateny "les mesures i suports universals [que] són els que s'adrecen a tots els alumnes (...). Es recullen en el projecte educatiu del centre i en les seves normes d'organització i funcionament i han de quedar concretats en el Pla d'acollida de l'alumnat i del professorat, en el Pla d'acció tutorial i en les programacions d'aula. S'inclouen en aquest apartat les mesures i els suports que fan referència a aspectes generals de l'atenció a la diversitat que incideixen sobre la totalitat dels alumnes o en l'organització dels recursos del centre, ja que els acords i les actuacions que se'n deriven són especialment rellevants per a l'èxit educatiu dels alumnes i els grups més vulnerables (...). Les mesures i els suports universals han de permetre flexibilitzar el context d'aprenentatge, proporcionar als alumnes estratègies per minimitzar les barreres de l'entorn, i garantir la convivència i el compromís de tota la comunitat educativa".

El segon està constituït per "les mesures i els suports addicionals (que) permeten ajustar la resposta educativa de forma flexible, preventiva i temporal, focalitzant la intervenció educativa en aquells aspectes del procés d'aprenentatge que poden comprometre l'avenç personal i escolar d'alguns alumnes. Aquestes mesures han de vincular-se a les mesures i suports universals previstos al centre i cercar la màxima participació en les situacions educatives del centre i de l'aula. El centre determina les mesures i els suports addicionals a partir de la detecció de les necessitats dels alumnes per part del tutor i l'equip docent (...). La concreció de les mesures i els suports ha de quedar recollida en els documents del centre, en les programacions d'aula i, si s'escau, en els plans individualitzats (...). Tots els docents del centre tenen la responsabilitat de proporcionar les mesures i els suports addicionals que els alumnes necessitin. Aquesta intervenció pot estar orientada pels mestres especialistes d'educació especial, els mestres especialistes d'audició i llenguatge, els mestres de pedagogia terapèutica, els professors d'orientació educativa i els tutors d'aula d'acollida".

Finalment, "les mesures i els suports intensius són específics per als alumnes amb necessitats educatives especials, estan adaptats a la seva singularitat i permeten ajustar la resposta educativa de forma extensa, amb una freqüència regular i, normalment, sense límit temporal. L'aplicació de qualsevol mesura o recurs intensiu ha de cercar la màxima participació de l'alumne en les situacions educatives del centre i de l'aula, i ha de vincular-se a les mesures i els suports universals i addicionals previstos al centre (...). Les mesures i els suports intensius es proposen a partir de l'avaluació psicopedagògica que fonamenta el dictamen d'escolarització o l'informe de reconeixement de necessitats educatives especials elaborat per l'equip d'assessorament i orientació psicopedagògica (EAP), en col·laboració amb els mestres i el professorat del centre, els pares o tutors legals i l'alumne i, si escau, altres especialistes".

Resulta cabdal una mirada diacrònica: “Un sistema educatiu inclusiu ha de preveure tot el recorregut dels alumnes pel sistema educatiu, des del primer cicle d'educació infantil fins a la transició a la vida adulta, amb l'objectiu de traçar recorreguts a llarg termini, i garantir una coherència en l'acció educativa entre etapes. Els processos d'orientació que garanteixin l'acompanyament de les famílies i l'alumne en la transició entre qualsevol de les etapes educatives són imprescindibles (...). Aquests processos d'orientació tindran en compte les habilitats, les capacitats i els interessos dels alumnes i es desenvoluparan dins de les xarxes educatives, sanitàries i sociolaborals del territori, i comptaran en tot moment amb la participació dels pares o tutors legals i del mateix alumne”. Tot plegat comporta la detecció precoç de les necessitats educatives específiques dels alumnes, els quals han de rebre una atenció ajustada a les característiques singulars. El caràcter continu i formatiu de l'avaluació facilita, als centres, la identificació dels primers indicis de dificultats en el desenvolupament i l'aprenentatge.

Plurilingüisme

La història del nostre país s'ha vist reflectida en els vaivens que l'ús del català ha sofert en els àmbits públics i a l'ensenyament. La fidelitat d'un poble a la seva llengua n'explica la pervivència, malgrat no tenir durant segles estructures d'estat que la protegissin. Més de trenta anys de governs autonòmics han servit per forjar un consens ampli entorn del model d'immersió lingüística i d'altres metodologies pensades per garantir-ne l'aprenentatge entre els infants i els joves que no l'empren habitualment. Ara i aquí la coexistència del català i el castellà resulta enriquidora, i posa a l'abast de tothom sengles tradicions literàries de llarga trajectòria. La centralitat i el prestigi social del català han compensat una escassa presència en estaments jurídics, en força mitjans de comunicació privats i en altres ordres de la vida quotidiana. Així al Principat conviuen amb harmonia una llengua minoritzada, amb deu milions de parlants, i una altra de cooficial, l'idioma de centenars de milions de persones d'arreu del món, ple de vitalitat, que és també la llengua materna de molts ciutadans del nostre país. En el cas de la Vall d'Aran, l'occità (aranès a l'Aran) assumeix el paper que el català té a la resta del país: la llengua de cohesió social i vehicular del sistema educatiu.

Atesa la proximitat geogràfica amb França i l'ascendent que la seva cultura tingué durant el franquisme en les elits, la llengua de l'hexàgon ha estat força present en la societat; actualment, és l'anglès el que ocupa bona part de l'espai comunicatiu i empresarial. Els darrers anys també s'hi han afegit llengües de tot el món, parlades per les diverses comunitats de nouvinguts que se n'anaren del seu país a la recerca de noves oportunitats. L'estudi d'altres llengües a l'escola s'assenta en uns bons fonaments, els d'una població que ja practica la diversitat lingüística al carrer. Catalunya ha estat i és una terra d'acollida. Hem procurat entendre tothom i fer-nos entendre. Posem ara en valor aquesta actitud oberta i capaç de polivalència idiomàtica, al servei dels ciutadans d'una nació que té la voluntat de ser. Un país de contrastos, com Orwell descriu molt bé a *Homenatge a Catalunya*, en què la complexitat aporta la riquesa de la pluralitat.

En societats obertes i culturalment diverses, el plurilingüisme constitueix un sòlid actiu del sistema educatiu. Tal com es planteja a Catalunya, desenvolupa les competències lingüístiques dels alumnes i, alhora, obre les ments a la pluralitat de llengües i cultures existents en el món. Una diversitat que es fa present a les nostres aules i creix per efecte de la globalització. L'obertura de mires enriqueix la persona i la prepara per al diàleg fecund, i resulta cabdal per fonamentar el respecte de l'un a l'altre. Amb el benentès que “Catalunya és un país amb una cultura i amb una llengua que configuren una identitat pròpia” (preàmbul de la Llei d'educació de Catalunya, LE), i que això afaiçona l'acció educativa, les escoles i instituts han de saber reconèixer la tradició cultural de tots els alumnes, i a la vegada propiciar que ca-

dascú es reconegui a si mateix amb la singularitat pertinent. Parafraçant Charles Taylor, el reconeixement dels altres i d'un mateix constitueix la premissa bàsica per respondre amb autenticitat una pregunta transcendental a la vida: *qui sóc, jo?*

Així, en un marc de diàleg i de mútua acceptació, el procés de vinculació dels nouvinguts amb la identitat que ens és comuna a Catalunya resulta integrador i esdevé el factor de cohesió entre persones molt diverses. Perquè “només des del coneixement del que és propi és possible obrir-se a les altres realitats i reconèixer-ne les singularitats” (preàmbul de la LE). Tot plegat ha de venir acompanyat pel conreu dels valors de ciutadania, els quals són una aposta per la convivència harmònica en països culturalment diversos, en què la llibertat individual i la preservació de la idiosincràsia d'una comunitat esdevenen valors fonamentals.

En molts centres educatius es manifesta aquesta diversitat cultural. Els alumnes i llurs famílies l'expressen amb el seu tarannà. Hem de ser respectuosos amb la forma d'actuar de cadascú, mentre aquesta no lesioni els drets i la llibertat de ningú. La laïcitat dialogal de les societats avançades no obliga a mantenir en un àmbit íntim les creences que es professen ni la simbologia que les expressa. Les escoles i els instituts constitueixen l'àgora del diàleg, l'espai de relació que exalça allò que uneix per damunt de les diferències. Hi ha un rerefons d'humanisme comú als grans corrents de pensament i a les tradicions culturals, en el qual es fonamenta el conreu d'allò més profund en l'ésser humà. Precisament una de les missions del sistema educatiu és socialitzar els valors fonamentals entre les noves generacions, tot connectant l'*ethos*, que confereix caràcter propi al país, amb les circumstàncies que concorren en cada època. Els principis de justícia i de llibertat, arrelats en la millor tradició democràtica, en són alguns dels components essencials; aprendre a conviure en entorns diversos, sense deixar de ser un mateix, n'és un altre. A més, atès que el coneixement apropa les persones, els currículums acadèmics van integrant progressivament la diversitat de mirades i rerefons culturals que conflueixen, avui, a les nostres aules.

L'escola catalana, un marc per al plurilingüisme és el text elaborat per la Subdirecció General de Llengua i Plurilingüisme que defineix la política del Departament d'Ensenyament en un àmbit tan rellevant com aquest, i al qual ens referirem al llarg de l'exposició. Recull el fruit de molts anys de reflexió i integra diversos documents de treball escrits per especialistes en la matèria els darrers anys. Dibuixa un nou paradigma en el tractament de les llengües a l'ensenyament: “Les noves necessitats competencials (...) tenen la seva fonamentació teòrica en tres fets rellevants que han posat de manifest la necessitat imperiosa de renovar els sistemes educatius d'arreu del món. D'una banda les aportacions de les neurociències, que des de la recerca investigadora i l'acció docent reflexiva han consolidat les metodologies interactives i integrades de qualitat, i incorporen els principis del constructivisme social i del connectivisme com a estratègies d'ensenyament i aprenentatge coordinades i adaptades a les necessitats d'aprenentatge de les noves generacions. De l'altra, la generalització de les TIC en un món cada vegada més globalitzat, facilita unes noves maneres d'accedir a la informació, de comunicar-se i de construir el coneixement i permet donar respostes contextualitzades, ja que la gestió dinàmica del coneixement en situacions d'aprenentatge real i en projectes diversificats fa possible la participació de l'alumnat en el plantejament i la resolució de problemes reals. I, finalment, els canvis dels mercats laborals, que mostren les noves tendències en la valoració de competències per a la vida, i exigeixen la màxima flexibilitat en la formació dels infants i joves que hauran de viure i conviure en un entorn cultural complex, dinàmic i difícil de preveure. La creixent demanda de competències relacionals i d'autonomia creativa per a la gestió de la pròpia vida, comporta un ensenyament orientat a la formació integral de l'alumnat i una major autoexigència en el domini dels recursos personals per a l'aprenentatge al llarg de la vida”.

Els objectius generals de cara al futur es formulen amb claredat: “Consolidar el català com a llengua d'ús habitual als centres educatius i de relació amb la comunitat educativa, com a llengua vehicular de l'apre-

mentatge i com a dinamitzadora del tractament integrat de les llengües. Garantir el domini equivalent de les dues llengües oficials en acabar l'ensenyament obligatori. Incrementar el coneixement i l'ús de diferents llengües estrangeres com a instruments de comunicació, d'aprenentatge al llarg de la vida i per a la capacitat i la formació professional. I afermar i difondre les llengües d'origen de l'alumnat nouvingut, com a riquesa personal i col·lectiva". Aquests objectius s'acompanyen d'unes línies prioritàries de treball que consisteixen a consolidar el sistema lingüístic, tant pel que fa als esquemes mentals com a la conceptualització, i a incorporar de manera planificada les altres llengües de l'escola. També a promoure enfocaments comunicatius en totes les llengües, per utilitzar-les d'una manera funcional, i a aplicar estratègies d'immersió —en contextos en què el català no és la llengua majoritària—, d'aprenentatge integrat de continguts i llengües estrangeres (AICLE) i de tractament integrat de llengua i continguts (TIL), per augmentar el temps d'exposició a les llengües que aprenen i desenvolupar, així, la competència plurilingüe dels alumnes. També es treballa per incrementar el coneixement de les llengües estrangeres curriculars i ampliar les opcions d'aprenentatge de noves llengües, amb la incorporació de les d'origen dels alumnes estrangers, i finalment per afavorir la implicació i el compromís de la comunitat educativa a l'hora de propiciar espais d'ús de les llengües.

Per millorar les competències lingüístiques i comunicatives dels alumnes, és important estructurar totes les accions que es duen a terme en els centres educatius i consolidar, mitjançant el projecte lingüístic, l'àmbit comunicatiu i lingüístic amb una visió estratègica que integri el treball de les àrees de llengua, la reflexió sobre com s'imparteixen els continguts en una llengua estrangera, les accions d'associació amb centres estrangers, la mobilitat dels alumnes i la formació dels professors amb uns escenaris d'aprenentatge que explicitin una progressió real de continguts al llarg de totes les etapes educatives, amb propostes de seguiment, avaluació i millora i la facilitació de contextos reals d'aprenentatge. La gestió de les llengües en el centre, que es concreta en el projecte lingüístic, es regeix per criteris pedagògics, curriculars, organitzatius i de gestió eficient. Tot plegat d'acord amb un conjunt de factors: el context sociolingüístic de cada centre i de l'entorn; el bagatge lingüístic dels alumnes i les necessitats individuals; la competència lingüística dels professors i la planificació per al desenvolupament professional i lingüístic; els resultats de les avaluacions internes i externes, i les accions preventives que se'n derivin, i, finalment, el model d'educació plurilingüe i inclusiu del sistema educatiu de Catalunya.

El desplegament del plurilingüisme als centres educatius defuig els models pedagògics més tradicionals. Així es formula en el mateix text: "A diferència d'altres enfocaments basats en coneixements o destreses, aquest és un enfocament competencial que promou la capacitat dels alumnes de posar en pràctica de manera integrada els coneixements adquirits, les aptituds i els trets de la personalitat que li permeten resoldre situacions diverses i utilitzar-los en contextos i situacions diferents i, sobretot, el desenvolupament d'estratègies per aprendre al llarg de la vida". Les metodologies d'aprenentatge integrat de llengua i continguts —la immersió lingüística en català i l'AICLE— faciliten i afavoreixen l'aplicació d'aquests principis. Persegueixen els objectius generals següents: "Ensenyar i aprendre les llengües de manera integrada i competencial. Treballar cooperativament, els especialistes de llengua, per a la focalització d'elements comuns i la maximització dels esforços, i els especialistes de llengües i els de matèries no lingüístiques, per aprendre les llengües en contextos reals d'aprenentatge i que l'alumnat adquireixi destreses per a la transferència interlingüística i intercultural".

En educació, la qualitat té un clar component lingüístic, que facilita el desenvolupament personal i social de l'alumne. De fet, l'èxit escolar està estretament relacionat amb l'assoliment de les competències lingüístiques bàsiques. L'experiència de molts educadors mostra que, sense dominar-les, l'aprenentatge de les diverses matèries curriculars resulta deficient. Qui no entén l'enunciat d'un text o d'una pregunta, difícilment podrà reeixir en àrees de coneixement científic, tecnològic o social.

A Catalunya, a més de l'anglès, les llengües estrangeres curriculars són el francès, l'alemany i l'italià. Ara bé, no podem oblidar la immensa riquesa lingüística i cultural que ens ha aportat la darrera onada migratòria. Convindria, doncs, potenciar l'ensenyament d'altres llengües d'abast mundial, com poden ser el xinès i l'àrab, per exemple, les quals ja formen part del repertori lingüístic d'una bona part dels nostres alumnes. I impulsar estratègies de reconeixement i valoració de les altres llengües presents als centres educatius, i de les cultures associades, per protegir-les i garantir-ne la continuïtat. I sobretot perquè això promou l'entesa entre les persones.

Una població plurilingüe esdevé un gran actiu per a un país. Per assolir aquest objectiu, cal emprendre accions que facilitin el coneixement i l'aprenentatge d'aquestes llengües i cultures més enllà de l'escola i l'institut. Fer-les més presents en els mitjans de comunicació —amb versions originals i subtítols, per exemple, o amb programes infantils i juvenils en llengua estrangera—, augmentar la disponibilitat de recursos a l'abast —llibres de lectura, revistes o materials didàctics— o emprendre accions de sensibilització, poden ser mesures que contribueixin a millorar-ne l'ús.

Si parlem dels alumnes d'origen estranger, el primer dels reptes amb què ens trobem rau a acollir i donar resposta als aspectes emocionals que provoquen els processos migratoris, per facilitar-ne la incorporació al nou entorn escolar i a la societat d'acollida. Cal implicar, també, les famílies en aquest procés. Tot plegat per fer possible que puguin continuar l'escolaritat amb èxit. Explica el document: "Tots els centres educatius han de preveure l'acollida personalitzada de l'alumnat nouvingut i, en particular, l'atenció lingüística que permeti aquest alumnat d'iniciar o de continuar el seu procés d'aprenentatge de les dues llengües oficials, i de l'aranès si escau. En el projecte educatiu del centre i en els documents que el desenvolupen i concreten, s'hi ha de recollir quina és l'atenció específica que ha de rebre l'alumnat nouvingut per tal d'incorporar-lo activament, al més aviat possible, a la dinàmica ordinària del centre". Per fer-ho possible: "Correspon a cada centre preveure les mesures específiques destinades a assegurar un bon acolliment dels alumnes nouvinguts, entre les quals hi ha, a partir del cicle mitjà, el recurs a l'aula d'acollida. L'elaboració i l'aplicació d'un pla individualitzat per a alumnes nouvinguts permet l'adaptació del currículum a les seves necessitats immediates d'aprenentatge. L'avaluació dels processos d'aprenentatge dels alumnes nouvinguts s'ha de dur a terme amb relació als objectius del seu pla individualitzat i a les adaptacions realitzades al currículum".

Fóra bo recordar que la presència d'alumnes d'origen estranger és, des de fa dècades, freqüent en els sistemes educatius de la major part de països occidentals, però a Catalunya és una situació relativament nova. A més, tenint en compte les dinàmiques de les societats actuals, s'ha de preveure que la diversitat lingüística i cultural continuarà present als centres educatius, per la qual cosa cal dissenyar estratègies per atendre-la, més enllà de l'acollida inicial, de manera que es pugui garantir l'èxit educatiu de tots els alumnes i, alhora, aprofitar la riquesa que aquesta diversitat representa per a la nostra societat. Per donar resposta a aquesta situació, el Departament d'Ensenyament posa a disposició de les escoles i els instituts elements per a la reflexió, orientacions metodològiques, assessorament i formació relacionats amb el suport lingüístic i social adreçat als alumnes d'origen estranger que el necessiten, per seguir el currículum un cop incorporats plenament a l'aula ordinària. L'objectiu d'aquestes actuacions és proporcionar recursos que permetin als centres educatius facilitar que els alumnes d'origen estranger continuïn progressant en el coneixement de la llengua que vehicula els aprenentatges perquè les limitacions lingüístiques no siguin una barrera per accedir als continguts de tots els àmbits curriculars.

Finalment, s'han de mencionar explícitament els ensenyaments que s'imparteixen a les escoles oficials d'idiomes, els quals permeten continuar els aprenentatges ja iniciats durant les etapes ordinàries del sistema educatiu així com començar aprenentatges de noves llengües. El Decret 4/2009, de 13 de gener, pel qual s'estableix l'ordenació i el currículum dels ensenyaments de règim especial que s'imparteixen

a les escoles oficials d'idiomes, concreta la finalitat dels ensenyaments d'idiomes en aquests centres, destinats al "foment del plurilingüisme en la societat catalana, prioritzant les necessitats dels ciutadans i de les ciutadanes en la seva vida adulta, tant pel que fa a l'adquisició o perfeccionament del coneixement d'idiomes com a la certificació dels seus nivells de competència en l'ús d'aquests idiomes".

Família

La família ocupa un lloc preeminent en l'educació. Les mares i els pares tenen la primera responsabilitat sobre els infants i els joves. Les experiències viscudes i les relacions que s'hi estableixen esdevenen determinants en la vida de cadascú. Se sol afirmar que el nostre tarannà mostra l'empremta que ens ha deixat la infantesa, amb les llums i ombres corresponents. En condicions òptimes, la família és el nexa que uneix un entramat d'institucions i persones implicades en l'educació dels futurs adults. En efecte, les escoles i els instituts, les entitats del lleure educatiu, les institucions socials i culturals, són nòduls d'una xarxa que els interrelaciona tots, amb un node connector constituït per la família, que ha de potenciar la coherència del conjunt, la complementarietat de perspectives al servei d'un objectiu compartit: crear un entorn d'aprenentatge estimulador que desvetlli el talent dels nois i de les noies. En el fons, l'èxit educatiu depèn en gran mesura de la qualitat dels vincles que s'hi estableixen, en el marc de l'ecosistema en què hom està immers. Quan per raons diverses la família no pot exercir el seu rol, els altres elements de la retícula han d'intensificar la seva implicació per compensar-ho. Les polítiques de benestar social i de conciliació laboral i familiar hi tenen molt a dir en aquest camp, així com l'incipient procés de reforma horària.

La cooperació d'individus i institucions per assolir un objectiu comú és un repte constant. No resulta fàcil aconseguir-ho en el context d'una mentalitat històricament poc propensa al treball en equip. Tanmateix, un món hiperconnectat tecnològicament, complex, sofisticat i en canvi permanent exigeix la col·laboració dels uns amb els altres per tirar endavant projectes d'una certa magnitud, com ara formar persones. Castells parlà fa uns anys de l'aparició d'una nova sociabilitat, fruit d'un ús intensiu de les TIC, la qual transforma els vincles socials tradicionals en permetre mantenir relacions i unir esforços en la distància. En tot cas, els signes dels temps porten al treball en xarxa. En el camp de l'educació, constitueix una necessitat peremptòria saber-ho fer. Els plans educatius d'entorn i l'escola rural són exemples que cal tenir en compte; en realitat, moltes escoles i instituts han actuat com la cruïlla d'un conjunt de serveis educatius i socials que s'entrellacen per donar resposta a les necessitats dels alumnes en situació vulnerable. Els adults de les famílies han jugat sovint aquest paper, sense adonar-se'n, en la mesura que relligaven les activitats extraescolars i els reforços dels fills amb la dinàmica pròpia de l'escola, en interacció amb el professorat. En els temps actuals, les mares i els pares han de ser molt conscients que educar és una responsabilitat compartida, en què diversos agents juguen un paper significatiu i complementari.

Com hem vist, el centre educatiu i les famílies han d'estar enxarxats. La seva relació té un caràcter sinèrgic: es potencien en la mesura que convergeixen. Amb una bona interacció, s'afegeix un coeficient multiplicador a l'addició. Ambdues institucions resulten cabdals en la vida de qualsevol infant o jove. Les mares i els pares, els mestres i els professors han de ser conscients de la conveniència d'arreglar-se en la mateixa direcció, cadascú des de la responsabilitat respectiva. S'ha de travar un lligam enriquidor entre ells, que permeti a les escoles i als instituts explicar què fan i per què ho fan, i a les famílies aportar la pròpia visió sobre el projecte educatiu del qual els seus fills i filles són protagonistes. Amb respecte, sense interferències ni reticències infundades, s'han de reconèixer mútuament. La fluïdesa i la coherència del diàleg entre els adults, i l'encert a l'hora de tutoritzar l'alumne a l'escola i d'acompanyar-lo en la maduració a casa, tindrà els seus fruits. La suma de les parts ha de generar un ambient de confiança en

què ningú qüestionari l'autoritat de ningú, ans al contrari: la reforci. Les famílies i els alumnes, els professors i els altres professionals han de fer pinya entorn d'un projecte educatiu, amb el qual tots estan compromesos, que singularitza el centre. Amb el benentès que el propòsit de tot plegat és educar persones amb majúscules. El problema rau en les famílies que no poden exercir el paper que els correspondria, per situacions de caire molt diferent. En aquests casos el rol dels educadors encara resulta més rellevant, sobretot a l'hora de prescriure les mesures i suports de caràcter inclusiu disponibles en el centre i que l'alumne necessiti.

La participació de les famílies a l'escola, i concretament al consell escolar, mereix un punt i a part. Encara que alguna llei ha volgut laminar-la, té sentit per ella mateixa i s'ha de reivindicar. Com no ser coresponsables de la institució que té assignada la principal missió en l'ensenyament dels fills i filles, i en fer possible que aprenguin? I més quan sembla evident que l'educació és una tasca compartida. S'han de trobar noves fórmules que potenciïn espais de participació, sobretot a través de les AMPA. En alguns centres educatius això constitueix un repte. Tanmateix, hem de recordar que l'esperit democràtic i la implicació en els afers col·lectius són valors que s'adquireixen, en bona part, exercint-los. En els països avançats, l'escola és un espai privilegiat per forjar ciutadans compromesos amb la cosa pública, i no ens referim només als alumnes.

Algunes escoles i instituts aprofiten l'interès pel procés d'ensenyament-aprenentatge, quan es manifesta, per implicar les mares i els pares en activitats complementàries de caràcter formatiu, d'acord amb el professorat, tot creant un clima de complicitat en la comunitat educativa. Experiències promogudes per algunes federacions d'AMPA, d'animar les associacions de mares i pares perquè aprofitin els seus coneixements i expertesa per impulsar iniciatives, en línia amb el que es fa a l'escola i a l'institut, resulten especialment significatives. Sobretot si el resultat és fer conscient tothom de la importància que té ser-hi, en educació. A més, posar en comú aquests projectes en xarxa dona idees i esperona la creativitat.

El document elaborat pel Departament d'Ensenyament *Escola i Família. Junts x l'educació* explica que els centres educatius han de tenir un pla d'acollida de les famílies. Diu: "[Aquest] ha de crear una estructura organitzativa que permeti plantejar l'acollida com un procés gradual i ben seqüenciat en el temps, i que no quedi restringida a un primer contacte o trobada inicial. Dins d'aquest procés, la carta de compromís educatiu és un document clau que permet a les famílies formalitzar la seva coresponsabilitat i implicació amb el centre educatiu". I afegeix: "[L'acollida] és un bon moment per tenir coneixement de les circumstàncies familiars i compartir les expectatives, necessitats i responsabilitats d'ambdues parts, i iniciar els primers compromisos, que poden quedar recollits en la carta de compromís educatiu. Aquest apropament es fa especialment rellevant en els casos de famílies novingudes o en risc d'exclusió social. Construir ponts de confluència, tant personals com culturals, i mirades compartides entre família i escola, pot aportar a l'alumne el marc necessari per desenvolupar altes expectatives d'èxit educatiu". La citada carta de compromís educatiu és un instrument que ha d'afavorir la cooperació de les accions educatives de les famílies i dels centres educatius. Així, concretament: "Cada centre ha de concretar la carta de compromís educatiu d'acord amb els principis, objectius, criteris i valors del seu projecte educatiu (...). Amb la finalitat que pugui ser una eina més efectiva en el seguiment individualitzat de l'alumne, és convenient afegir al continguts comuns de la carta altres continguts específics addicionals per al seguiment de cada alumne/a". El text mencionat parla també de la formació que es pot oferir a les famílies, propostes dissenyades pel centre educatiu en col·laboració amb l'AMPA. Cita exemples innovadors, que se sumen a les tradicionals conferències i cursos, com ara sessions "per tal de debatre o compartir estratègies educatives aplicades a l'àmbit familiar, així com intercanviar experiències amb altres famílies que viuen circumstàncies semblants, tot compartint sentiments, situacions, recursos, actuacions i reflexions" o "cafès tertúlia, als quals assisteixen majoritàriament famílies però que també estan oberts a altres professionals que, en un ambient relaxat, poden compartir idees, processos, reflexions o criteris".

Epíleg. Un entorn digital

Com assenyala el Consell Escolar de Catalunya en el document *L'impacte i la contribució de les tecnologies digitals en l'educació* (2013): “Les tecnologies digitals són part indissociable del paisatge escolar des de fa anys. Arreu del món els centres educatius s'esforcen per incorporar les tecnologies digitals en les activitats d'ensenyament-aprenentatge. Els governs i les administracions educatives són promotors i gestors d'aquests processos, impulsats per recomanacions d'organismes internacionals i suportats per un gran nombre d'investigacions, estudis i propostes. Catalunya ha estat pionera en aquest camp i durant més d'un quart de segle ha dut a terme múltiples iniciatives que han contribuït a generar col·lectivament un elevat nivell d'expertesa i coneixement.” Després d'aquest període d'actuacions institucionals, de la iniciativa innovadora de molts mestres i professors i de la implicació de les empreses per desplegar i implantar unes tecnologies digitals per a l'educació cada cop més assequibles, s'està intensificant el procés de digitalització dins dels diferents àmbits del sistema educatiu, fet que obre noves perspectives i oportunitats, però també interrogants, sobre el grau i els models de digitalització que cal adoptar per treure el màxim profit educatiu de les tecnologies digitals. Per abordar aquests reptes que planteja a la societat, en general, i a l'educació, en particular, la irreversible expansió de les tecnologies digitals en tots els àmbits, cal una reflexió en profunditat a partir del que hem après durant el camí recorregut; s'han de plantejar escenaris versemblants de futur i arribar a consensos sobre l'abast de la digitalització i com aplicar-la als centres educatius, per poder traduir aquests compromisos en noves actuacions de llarg recorregut.

Jordi Vivancos, el responsable de l'Àrea TAC del Departament d'Ensenyament, apunta: “Una reflexió en profunditat reclama basar-se en evidències i criteris informats. En aquest sentit la recerca acadèmica sobre l'impacte i els usos educatius de les tecnologies digitals té una llarga tradició a Catalunya. El nombre de tesis doctorals, de grups de recerca, de participació en projectes europeus és força destacat en aquest àmbit. Aquesta trajectòria s'ha anat consolidant en diversos processos i actuacions entre les quals destaquen la constitució del Fòrum Internacional d'Educació i Tecnologia (FIET), creat l'any 2014, i en el qual participen diferents universitats catalanes. Un altre fet remarcable ha estat el Projecte Interdepartamental de Competència Digital Docent (PICDD), impulsat per la Generalitat a finals del 2014 i en el qual s'han implicat totes les universitats catalanes per definir el model de capacitació digital del professorat”. I afegeix: “Un element que mostra el dinamisme d'aquest àmbit ha estat la constitució l'any 2013 del Programa mSchools, actuació impulsada per la Fundació Mobile World Capital Barcelona, amb el patrocini de l'Associació GSMA d'empreses del sector de la tecnologia mòbil i amb la decidida implicació de l'Administració educativa. El programa mSchools està contribuint a promoure l'adopció de les tecnologies mòbils per potenciar les competències digitals avançades, amb una perspectiva interdisciplinària STEM i fomentant, a més, l'esperit emprenedor”.

No obstant aquestes realitats, l'ús pròpiament educatiu de les tecnologies digitals és encara relativament limitat i susceptible de millora, tant a Catalunya com en àmbit internacional. En els països del nostre entorn, els usos acadèmics de la tecnologia són encara baixos perquè només un de cada 25 alumnes de 15 anys fa servir més d'una hora setmanal els ordinadors en horari lectiu. Tanmateix més de la meitat d'aquests alumnes utilitzen quotidianament les tecnologies per fer tasques escolars a casa, de manera que la llar focalitza una part important de l'ús de les tecnologies digitals amb finalitat educativa. Per altra banda més de tres quarts dels docents utilitza gairebé regularment l'ordinador per a la preparació de les classes o per a la realització de tasques administratives (CEC, 2013). Els resultats aportats per la recerca sobre l'impacte educatiu de les tecnologies ens mostra, però, que malgrat que hi ha importants esforços dedicats a incorporar les tecnologies digitals a l'educació, encara no s'ha materialitzat plenament el potencial de transformació i de millora dels processos d'ensenyament i aprenentatge que prometien aquestes tecnologies.

Afirma Vivancos: “Les tecnologies digitals estan provocant canvis en les expectatives i les demandes que la societat reclama al sistema educatiu. Aquest canvis seran previsiblement més importants en els propers anys, quan la generació que ha crescut immersa en les tecnologies digitals comenci a portar els fills a l'escola. El concepte *tecnologia digital* en educació inclou un ampli ventall de dispositius de maquinari (ordinadors, tauletes, pantalles interactives, robots, impressores 3D) que permeten accedir i utilitzar serveis i recursos curriculars en format digital. Tots ells en contínua evolució i diversificació. Les tecnologies emergents exitoses s'adopten cada cop més ràpidament. La telefonia fixa va necessitar un segle per generalitzar-se, Internet ho ha fet en dues dècades, mentre que els telèfons mòbils intel·ligents han necessitat menys de 5 anys. El sistema educatiu s'ha d'adaptar per conviure amb aquesta realitat, on el canvi és l'únic factor constant en la societat. L'extensió i la qualitat de la implantació de les tecnologies digitals en els centres educatius està molt vinculada a la visió que de les mateixes en tinguin els membres dels equips directius. En aquest sentit el paper de lideratge de les direccions s'ha mostrat com un factor d'èxit per assolir uns resultats d'implantació tecnològica amb un alt grau de coherència amb els objectius d'innovació curricular i metodològica que exigeix el desplegament de les competències bàsiques”.

El mateix expert conclou: “No és l'objecte d'aquest document definir l'ampli ventall de tecnologies digitals emergents que ja comencen a tenir presència en l'àmbit educatiu, d'acord amb el que destaquen diferents estudis prospectius internacionals. Caldrà anticipar amb rigor les demandes de transformació educativa lligades a l'evolució tecnològica. A títol d'exemple una de les tendències que els estudis de prospectiva indiquen que tindrà un paper molt destacat en l'educació en els propers anys, són les aplicacions derivades de l'explotació del *Big Data*, és a dir la presa de decisions assistida per tecnologies que processen grans volums de dades sobre les persones, processos i recursos que integren el sistema educatiu. Aquest enfocament rep el nom de *Data driven education*. Les tecnologies que tracten grans volums de dades personals, no estan exemptes de riscos i caldrà regular-ne acuradament la seva aplicació, però utilitzades amb plenes garanties, constitueixen una de les bases de la personalització de l'aprenentatge, al mateix temps que facilitaran la presa de decisions més informades a tots els actors i nivells del sistema educatiu. Per dotar de plenes garanties de privacitat a aquestes tecnologies, caldrà incorporar els elements del *Privacy by Design* (disseny basat en la privacitat) com a criteri bàsic en el disseny d'aplicacions basades en *Big Data* (2016 Kennisnet)”.